

Čekání na druhou vlnu

jaime.cz

4. 2. 2013

Většina z nás, českých anarchistů, se během posledních dvaceti let stala odborníky v soustředění se na legitimní, ale podružné záležitosti – a odsouvání stranou věcí klíčových. Většina z nás nikdy neprovedla politický „coming out“ a nepřihlásila se k anarchismu takovému, jakým je – nebo není ničím – to jest anarchismu, pevně zakotvenému v radikálních příslibech evropské modernity – jednomu z posledních světónáborů, který nesl poselství důsledné, revoluční transformace společnosti, a proto od něj rovina bojovná, sociální, byla zcela neoddělitelná.

Nemyslitelné je ale v našich končinách již delší dobu skutkem a mnoho z nás o anarchismus projevuje pouze zdvořilý okrajový zájem a čas od času si nostalgicky pohne osrdím a pochoduje pod černorudými prapory. Alespoň na jedno odpoledne v roce, na Prvního Máje. Většinu takzvaného hnutí tvoří „notoričtí sympatizanti“, lidé, kteří „z anarchismu něco inspiruje“, ale jeho světónáborové jádro to není. Naše hnutí tvoří většinou lidé, kteří se k anarchismu hlásí jen tehdy, když se jimi to hodí do krámu, nejlépe během velkých výročí nebo setkání se zahraničními návštěvami.

Neustále existovalo tisíc důvodů, proč se zabývat podružnostmi a ponechat stranou zásadní záležitosti – vždyť ony podružnosti jsou přece také „legitimní“. Jistě mělo být legitimní hrát na punkovém koncertě pro psi útulek - než vyhánět nácky z ulic, jistě mělo být „legitimní“ pořádat street parties a další akce pro zábavu – než budovat nějaký třídní projekt a sociální hnutí.

V pasti odcizeného jazyka

Tato situace je na první pohled viditelná v jazyce, s jehož pomocí o sobě anarchisté hovoří. Profilerace nicneřikajících nálepek, mezi které ostatně patří i adjektivum „libertinský“, je u nás tradiční. Stejně tak se zne- a nad-užívaly označení jako „nezávislý“, „neformální“, „zdola“, „alternativní“, popřípadě „antikapitalistický“. Většina z nás o sobě hovořila bázlivým jazykem, odrážejícím úzkost z toho být anarchisty se vším všudy. Přečtete si na webu severočeské Asociace Alerta její prohlášení „Kdo jsme“, psané jazykem, přepečlivě se vyhýbajícím slovu „anarchismus“.

Na severu Čech také nedávno vznikl infoshop s názvem „Ateneo“, jehož název představuje další zosobnění tohoto odcizeného jazyka. O jaké ateneo se jedná? Athenaeum původně znamenalo veřejnou vzdělávací instituci ve starověkém Římě a jako později převzatý obecný pojem se samo o sobě neváže k žádné myšlence. Tento infoshop se pro každého znalce anarchistické historie prezentuje přímo šifrovaně. Odkazuje na jakási „atenea“ ve Španělsku ve 30. letech minulého století a jen málo lidí ví, že v tehdejších opravdu masovém anarchistickém hnutí neexistovalo nic jako ateneo, vždy to bylo buď ateneo anarquista nebo ateneo libertario, což v tehdejších kontextu bylo jedno a totéž – anarchistické kulturní centrum, obvykle spojené s dělnickou večerní školou. I Alerta, která se označuje jako „hlas kreativity a vzdoru“, zná pouze „ateneo“. Anarchistické ateneo nikoli.

Český anarchista, ochotný vůbec používat tento výraz na veřejnosti, se stává ohroženým druhem. Lidi, kteří se neskrývají za nicneřikající nálepky, za útěšnou víkendovou subkulturu, zaměřenou na lokální vzájemnou pomoc a rezignující na revoluční projekt – ať už by se odehrával v jakékoli podobě – takové lidi aby člověk hledal ne snad Googlem, ale rovnou pomocí lupy.

V polovině 90. let minulého století se objevila první generace anarchistů, kteří překonali fázi double-speaku a politický coming-out s velkým úsilím a za velmi nepříznivých podmínek provedli. Jednalo se zejména o lidi, spjaté s Federací sociálních anarchistů, později Federací anarchistických skupin – nebo Organizační revolučních anarchistů - Solidarita, později Anarchokomunistickou alternativou. Jejich vlna však již odezněla a v současné chvíli na ni nikdo nenavazuje.

Anarchisté už nejsou revolucionáři, už to jsou svého druhu poněkud hlasitější občanští aktivisté. Už dlouhou dobu je to subkultura povětšinou mírumilovných, tichých a slušných lidí, kteří se po večerech scházejí a vyměňují si staré svetry a knížky bez použití peněz, pouštějí si lidskoprávní dokumentární nebo cestopisné filmy, vaří bylinné čaje a veganská jídla a občas si nechávají přednášet od svých kamarádů, studentů humanitních oborů vysokých škol, vděčných za to, že někdo vyslechne jejich postmoderní myšlenkové konstrukce, které vtělili do svých diplomových prací.

Kde jsou ovšem kořeny takového stavu?

Dědictví Jakuba Poláka

Minulý rok zemřela osobnost, která byla mnoha lidmi bůhvíproč vnímána jako svého druhu otec zakladatel novodobého českého anarchistu – Jakub Polák. Byl protagonistou především první fáze hnutí v letech 1990-1993, která ovšem naneštěstí v anarchistickém hnutí zakořenila většinu ze sémantických a myšlenkových problémů, o kterých hovoříme – které se později hluboce otiskly do praxe našeho hnutí.

Klíčem k úvahám o současné situaci je pohled do minulosti. Jakub Polák není žádným osobním viníkem, ani symbolem daného stavu. Je ale příkladem, na kterém se dá porozumět některým příčinám.

Jakub Polák sám byl jiný, mnohem otevřenější, ten se za žádné doublespeakové obezličky neskrýval. Přišel z řad demokratické levice (byl zakladatel Radikálně-demokratické skupiny Levé Alternativy) a častokrát bez okolků napsal, že anarchismus pro něj znamená poněkud důslednější liberalismus s levicovým étosem. Konec, nic víc. To byla jeho hranice, kterou si celý život důsledně hájil.

Důvod byl podle mě prostý. Jakub Polák si všechno dělal po svém. Zůstal svoji osobností v pojetí „anarchismu“ z roku 1990, kdy bylo hnutí zcela nevyprofilované a stále v něm převažovaly dva důležité prvky z období před rokem 1989 – důraz na kulturní underground a z politického disentu pocházející důraz na obranu lidských práv, který z principu odmítá konfrontační a bojovné snahy a protisystémovost.

Toto je velice důležitý bod.

V klíčových letech 1990-1991 došlo k transferu ideologie disentu do prostředí českého anarchistického hnutí se vším, co k tomu patří. Ideologie disentu totiž představuje protipól anarchismu jako modernistického revolučního světového názoru. Disent je ve své podstatě zaměřen na „vnitřní“ kritiku moci a snahu o její kultivaci a demokratizaci, maximálně nějakou transformaci do „spravedlivější“ podoby. Anarchismus je zaměřen na „vnější“ útočení na společenskou moc a snahu o její odstranění a nahrazení pozitivním, revolučním společenským projektem.

Polák a časopis A-Kontra

První a dlouhou dobu jediný český anarchistický časopis - Polákův časopis A-Kontra - svůj název zdědil právě z undergroundu. Zpravodaj „Kontra“ byl pokračováním undergroundových Voknovin, zpravodajského listu, který vzešel z prostředí časopisu VOKNO a měl vyplňovat mezery mezi nepravidelným vydáváním čísel. V srpnu 1990 vyšlo poslední, 25. číslo, které už bylo označeno jako zároveň první číslo „Kontry“. O několik měsíců později se kolem redakce Kontry objevuje Polák a ožívuje svoji neúnavnou aktivitou téměř mrtvý projekt.

Z Kontra se stává „A-Kontra“, kterého se ujímá Československé anarchistické sdružení, které se ale ve stejném roce téměř okamžitě rozpadá. Polák využívá situace a po punkerce Karolíně Zarzycké se dostává do (nikým nevolené) funkce šéfredaktora. Prostory a zázemí poskytne bývalý disident a aktivista Jazzové sekce Karel Srb v exkluzivních prostorách Artfóra ve Valdštejské ulici v Praze, ve známém Pálffyho paláci na Malé Straně.

Polák nepocházel sám z disidentsko-undergroundového prostředí. Během minulého režimu sice šel proti proudu, ale jiným způsobem, než soudí jeho dnešní apologeti – byl svérázným soukromým podnikatelem bez státního souhlasu a jednu dobu se octl ve vězení kvůli obvinění z rozsáhlého rozkrádání stavebního materiálu „v socialistickém vlastnictví“ a pokusu vraždy v souvislosti s touto činností. Pokud se dnes v souvislosti s tím, jak jeho mladší kolegové vytvářejí jeho hagiografický mýtus, hovoří o jeho politickém angažmá v disentu a undergroundu před rokem 1989, pak se jedná přinejlepším o historickou nepřesnost, v horším případě o úmyslnou lež.

Polák podle mého osobního názoru k undergroundu a disentu vždy cítil určitý komplex méněcennosti a snažil se těmto kruhům vyrovnat usilovnou činností po roce 1989. Skutečnost, že se rád pyšnil Cenou Nadace Charty 77, kterou obdržel za výsostně demokratickou, lidskoprávní a pro-režimní činnost, je velmi výmluvná.

Disidentsko-undergroundové kruhy se ale staly prostředím, jehož étos Polák v roce 1990 velmi rychle načerpal a získal zde mnoho kontaktů. Staly se ale zároveň jeho obzorem, hranicí, kterou nikdy nepřekročil. Proto bylo v A-Kontra tolik odkazů na VOKNO a kulturní underground, proto se v něm nacházely rozhovory s redaktory VOKNA S. M. Blumfeldem a dokonce i Františkem Stárkem, který tehdy již pracoval pro novou „demokratickou“ tajnou Federální bezpečnostní informační službu – i když pro anarchisty byly tyto rozhovory v zásadě úplně o ničem. Pro Poláka to bylo prestižní. Stejně proto

několik obálek A-Kontry navrhl undergroundový umělec a přední český surrealista Joska Skalník. Stejně tak Polák dosáhl toho, že řadu čísel časopisu ve své tiskárně zhotovil Petr Cibulka.

Svébytná fúze předlistopadového disidentství a kulturního undergroundu, do které Polák přidal ještě něco málo liberalismu – to byl pro něj „anarchismus“. Polák velmi usiloval o to, aby A-Kontra a kolem něj se vyskytující anarchisté, byli vnímáni jako svého druhu pokračování předlistopadových disidentských tradic. Jeho kontakty a neustálé odkazy na VOKNO byly použity právě k legitimaci tohoto vztahu.

Vlastní anarchistickou tradici Polák neznal a úmyslně ji ignoroval. Nezájímala ho. Nebyl čtenář, nebyl teoretik, své názory v drtivé většině diskusí o anarchismu nedovedl rozvést ani podpořit. Jeho „anarchismus“ byla jeho individuální, autonomní, intuitivní záležitost, která s „anarchismem“ jako takovým, s tradicí revolučního sociálního hnutí, neměla nic společného. Polák necítil ani nutnost navázat na dědictví starého českého anarchismu „první vlny“ od 80. let 19. století do 20. let 20. století. Nepokládal tuto tradici za důležitou, nic o ní nevěděl, její autory nečetl, její historické zkušenosti ani poučení neznal.

Polák svoji koncepci neuměl nijak podpořit, než obecnými frázemi o nějaké nutnosti pluralitního, alternativního pohledu na věc. V několika diskusích použil blíže nevysvětlitelný pojem „alterita“, což byl v podstatě postmoderní relativismus. V anarchismu podle něj existovaly dva proudy – intuitivní a analytický. K prvnímu se hlásil on, druhý byl teprve vlastní anarchismus sám o sobě, s projektem a programem revoluční povahy. Ten druhý Polák přirozeně odmítal.

Polákova legitimita jako anarchisty pocházela tedy z několika konkrétních zdrojů: osobních kontaktů s generací a skupinou kolem časopisu VOKNO, z „legálního“ dědictví značky časopisu (A)Kontra a z jeho velkého aktivistického nasazení. Polák byl prostě všude vidět a slyšet. Byl vůči ostatním, kteří studovali, nebo chodili denně do práce, ve značné výhodě. Jeho invalidní důchod (v 80. letech utrpěl závažný pracovní úraz v kotelně jednoho pražského hotelu) mu umožňoval být „anarchistou na volné noze“, super-aktivistou, který je schopen řádově většího nasazení, než většina ostatních lidí a má čas na vše.

Zde se začal lámat chleba:

Polák si vlastně osvojil načernorudo nalakovanou předlistopadovou, disidentskou koncepci nikoli odporu nebo dokonce odboje proti režimu, ale důraz na legalistickou obranu lidských práv a „spravedlnosti“. Stejně jako generace Charty 77 v podstatě odmítala odboj proti bolševickému systému a chtěla jen poukázat na jeho nejviditelnější absurdity, protiklady a chyby, tak ani Polák nepohlížel na anarchismus jako na něco, co by mělo konfrontovat „systém“ - což byl tehdejší novotvar pro stát a kapitalismus. Anarchismus v jeho pojetí byl spojením lidskoprávních aktivit a investigativního žurnalistiky, nic více, nic méně.

Polák neuvažoval a nejednal v duchu pojmů a sociálních pohybů jako revoluce nebo odpor – v jeho slovníku byly mnohem prominentnější pojmy jako „dialog“ a „tolerance“. Pokud bychom použili v politice a médiích často přetřásaný kontrast – Polák versus revoluční anarchisté – to bylo něco jako Václav Havel versus bratři Mašínové.

Bojovník za práva Romů?

Jakub Polák jako bojovník za práva Romů je další ze součástí jeho legendy. Polákův důraz na předlistopadovou, disidentskou koncepci obrany lidských práv a „spravedlnosti“ znamenal, že jeho politika a činy nikdy neznamenal pro systém jakoukoli výzvu. Byly jen zarputilou, upřímnou, ale naprosto jalovou snahou donutit systém jednat, vyšetřovat a soudit fér. Donutit justiční mašinerii být spravedlivá. Kvadratura kruhu.

Plnou silou své svéhlavé osobnosti, která si vždy dělala všechno tak, jak chtěla, ignoroval jakoukoli seriózní diskusi o čemkoli. Zůstal myšlenkově v roce 1990, v počátcích novodobého českého anarchismu a do anarchistického prostředí a debaty průběžně zatahoval protichůdné a nesmyslné podněty a prvky jako například Václava Bělohorského. Bůh suď, jaký význam má tento veskrze liberální filosof a levicový demokrat pro anarchisty. Podle mého skromného názoru žádný.

Nyní se kruhem vracíme k naší počáteční úvaze o anarchitech, kteří se chovají jako svého druhu menšina, obávající se provést společenský coming-out.

Právě Jakub Polák a jím založená a stále velmi viditelná tradice je jedním z historických zdrojů toho, proč české hnutí nikdy neprovedlo svůj většinový politický coming-out, proč nezačalo hovořit i jednat otevřeně – proč nikdy nedospělo. Underground se proměnil v subkulturu, disidentský nesmělý důraz na lidská práva se přeložil Polákovým přičiněním do velmi specifického pojetí „anarchismu“ jako radikálního lidskoprávního aktivismu, spojeného s čímsi jako obecně investigativně-novinářským kritickým přístupem.

Český anarchismus, který zůstal většinově vězet v této situaci, tak ve své většině i po většinu své dráhy nebyl žádnou protisystémovou, revoluční silou. Generace mladých Polákových nástupců v A-Kontra pak tomuto chaosu nedůsledně, ale velmi radikálně se tvářící společenské kritiky poskytuje dodnes kontinuitu.

Nesvébytní a nesvéprávní anarchisté

Výsledkem transferu ideologie disentu a undergroundu bylo mimo jiné i to, že jako anarchisté jsme většinově neprosazovali žádný vlastní svébytný projekt, ale naopak - velmi naivně neustále někoho podporovali – a na sebe nemysleli. Je tvrdé se taktó ohlédnout zpět – ale od začátku 90. let čeští anarchisté neustále někomu vycházeli vstříc a neustále někomu dělali poskoky – nejprve a posléze neustále autonomní a squaterské subkultuře, pak ekologům – těm nějakou dobu dělali kanonenfutry, přivazující se k Jaderné elektrárně Temelín – pak různým nevládním organizacím – pak marxistům a nakonec také antifašistům.

Anarchisté se v usilovné snaze vykročit „z ghetta“ neustále soustředili na nějaké širší souvislosti, které měly anarchismus dostat do společensky relevantnější roviny – ale nepochopili, že tím ustupují ze svých základních východisek – nesmlouvavé opozice vůči státu a kapitalismu, vůči nepřírozené autoritě v jakékoli podobě. Tak dlouho se anarchisté snažili rozšiřovat si obzory, až nakonec zjistili, že hrají úplně jinou hru – demokratickou, ekologickou, lidskoprávní, antifašistickou nebo levicově-liberální – na úplně jiném hřišti. A pak už bylo pozdě. Špičky anarchistických aktivistů se mezitím prodraly na hezká místa do médií, nevládních organizací a akademické obce – a zjistily, že tam jsou spokojeny a víc nechtějí a svým nově nabytým kulturním kapitálem mohou snadno ideologicky ovládat hnutí, které v nich začalo vidět svého druhu experty, nadřazené ostatním. Jakoby nejopravdovějším anarchistou byl ten, kdo si z příbuzného tématu udělá doktorát.

Anarchistické hnutí se stalo nesvébytné a nesvéprávné. Začaly ho řídit jiné zájmy, než jeho vlastní. Většinově jsme nikdy nepochopili, že levicoví demokraté, zaměstnanci nevládních organizací nebo marxisté a liberální ekologové nikdy nebyli, nejsou a nebudou kolegové a partneři, kteří by anarchismus respektovali. Anarchisté pro ně představují jen většinou mladistvé, nadšené užitečné idioty, kteří s leččím pomohou a občas ochotně vezmou transparenty do ruky. Nedůvěřují nám a mají pramalý zájem na tom, aby se naplnily naše cíle – ale za ta léta se naučili důvěryhodné přetvářce a mladí anarchisté se jim občas hodí.

Střet dvou světů

Patrně nejlepší ilustrací toho, co představovalo původně Polákově disidentsko-undergroundové dědictví, byl velký text, který způsobil vzplanutí rozsáhlé polemiky „Obrana revolučního antifašismu“ v letech 2003-2005. Ta představovala asi nejhlubší a nejserióznější debatu na téma východisek revolučního, anarchistického přístupu nejen k antifašismu. Střetly se již dva vyprofilované světy, které si nerozuměly.

Polák a jeho mladší následovníci z A-Kontra, se ve třech dlouhých textech této polemiky prezentovali jako přesvědčení liberálové a levicoví demokraté. Odmítli revolučnost odmítli opozici ke státu jako nepopíratelný a nezcizitelný prvek anarchistické identity a znovu recyklovali disidentsky-lidskoprávního ducha z roku 1990. Postulovali, že skupiny politicky zručných aktivistů se dokáží pohybovat v šedé zóně zákonů, využívat státní moc pro obecné dobro a dosahovat nějakých výsledků „ted' a tady“. Jenže ouha, ony výsledky totiž ve své podstatě jenom posilovaly stávající status quo. Pokud by se autoři nezahalovali anarchisticky znějící rétorikou, jejich články by se daly velmi dobře použít například na prezentaci Strany zelených.

Po politováníhodném neúspěchu anarchistických revolučních aktivit v letech 1995-2010, kdy ze scény postupně zmizely, nebo se stáhly do praktického ústraní, všechny anarchistické revoluční skupiny a

organizace, na uvolněnou scénu nastoupilo skrze své novodobé mladistvé epigony, znovu staré dědictví anarchismu jako disidentsko-undergroundové lidskoprávní aktivity. S ním nastal i obrovský sémantický posun.

Je více, než symbolické, že jako první byla od revoluční symboliky a slovníku „očištěna“ Antifašistická akce, tedy především její webové stránky a veškeré vnější výstupy. Antifašisté už nebyli revoluční, ale „radikální“ a tak dále, a tak dále. Kde jsou ty časy, kdy v časopisu Akce v březnu 2004 vyšel jako programový text právě první díl zmíněné Obrany revolučního antifašismu. Dnes se věci mají jinak a otevřeně se hovoří o postmodernismu nebo postanarchismu.

Dnes už se nehovoří o klasických anarchistických modernistických perspektivách sociální revoluce a beztřídní společnosti, ale například o „sociálním rozvoji lokality“, o „posilování dialogu“. Tohle všechno je jistě upřímně míněný, ale starý známý sociálně-demokratický slovník.

Když nejsme schopni být anarchisty ani ve svém jazyce, ani ve své kultuře a jejích symbolech, když nechceme být anarchisty veřejnými – jak můžeme doufat, že něčeho dosáhneme? Pokud bude většina anarchistů o sobě hovořit a přemýšlet jazykem, plným výrazů jako sociální rozvoj, dialog, demokracie nebo občanství, pak sami rezignují na svůj revoluční projekt.

Český anarchismus stále čeká na svůj politický coming-out, na svoji druhou vlnu. Jsem si jist, že po nějakém čase znovu přijde.

jaime.cz
Čekání na druhou vlnu
4. 2. 2013

anarchistickaknihovna.org